

drugi moralni sistem gledano s više objektivnosti, s potrebnom udaljenosti, a s manje temperamenta.

Drugi se dokaz, jer je historički može samo historičkim navodima pobiti. Očito ni P. Prümmer ne misli, da je to učinjeno neverificiranim konstatacijom, da Bartolomej Medina O. P. (1577) sâm svoju probabilističku nauku zove novom!

Što se pak tiče prvog dokaza, to se njegovoj logičkoj ispravnosti i nužnoj konsekvenciji ne da izbjeći nikakvim navlačenjem na stranu. I ako je u prvom redu po sebi jasno, da samo nedvojbeno spoznati zakon veže čovječju volju, valja kao tome jednako uzeti, da nam valja stajati uz zakon i ondje, gdje doduše nema te sasvijem izvjesne sigurnosti, nego je vjerojatnost u najvećem stupnju. Ono, što zovemo opinio probabilissima ili notabiliter probabilior. Za praktički život potpuno iščezava ona strogo tražena diferencija, koja ovakovo mišljenje razlikuje od sasvijem izvjesnoga. Ta je diferencija doista jedva zamjetljiva, praktički dakle tolika, kao da je i nema. Zato je opinio probabilitissima ili notabiliter probabilior isto što i moraliter ili practice certa.

Noldinu je dosta, da je logički nepobitno: samo sigurno spoznati zakon veže volju čovjekovu. Gdje dakle nema te sigurnosti, nadvladuje sloboda. A sigurnost je uzdržana, čim je za slobodnu interpretaciju izvjesno i solidno obrazloženo jedno mišljenje.

Po našim bogoslovskim učilištima slušalo je naše svećenstvo učitelje, koji su u većini zauzimali isto stanovište u ovom pitanju, kako ga eto u 17 izdanja zastupa glasoviti, sada već pokojni, insbruški profesor P. Noldini. Kako su kroz sve duge semestre njegovog plodnog naučavanja mogli ovi argumenti da brane tezu o probabilizmu, tako je jednako mogu da brane i dandanas.

Ljetopisne bilješke.

Žderić o. Filip.

(1680.—1740.)

Žderić o. Filip rođen u Rogotinu 1680., stupi u franjevački red u Zaostrog, 5. XII. 1714. Nakon godinu kušnje bi poslan u Genovu, da uči filozofiju. Kada je svršio nauke u Italiji, povratu se u Zaostrog, kamo je čitav život ostao, izvan što je bio predsjednikom na Sućurju od 25. VII. 1733. do 17. XII. 1734. U Zaostrogu je učiteljevao od 7. XII. 1723. do 24. VI. 1728., te opet 1734. Bijaše vikarom od 20. V. 1730. do 24. VIII. 1732., a starješinom 3. VI. 1736. do 22. VII. 1738. Umrije, 24. VIII. 1740. u 60. godini života.

Kao učenik filozofije u Genovi pod nadzorom o. Josipa de Planis, svojeg učitelja počeo je pisati prvu knjigu »Summularum«, 4. IV. 1717. Format 22×16 cm. Rukopis se čuva o zaostroškom arhivu. U predgovoru ističe, kako je mučno svaku stvar naučiti, pa i filozofiju, stoga treba se njoj posvetiti. Ona ispituje tri umna dje-

lovanja: shvaćanje, sud i dokazivanje [str. 3]. U prvom filozofskom traktatu tumači termine i govor [str. 3—38]. Čitavu logiku obrađuje u deset knjiga [str. 41—585]. Prva radi o razuma biću. Vrlo fino raspravlja o dokaznom, topičnom i sofističnom silogizmu. Druga slijedi pitanje na dalje razvijati. Treća tumači narav logike. Istim se predmetom bavi peta. Šesta razlaže Aristotelove kategorije; sedma, osma, deveta nastavlja, a deseta završuje. Djelo je napisao u Genovi, 24. VI. 1718.

Žderić poslije logike tumači osam knjiga Aristotelove fizike. Najprije raspravlja o predmetu fizike, zatim o principima prirodnih tjelesa. Ovu je prvu knjigu svršio, 8. IX. 1716. U drugoj knjizi fizike radi o četiri uzroka. Treća raspravlja o mjestu i vremenu, četvrta o susljednomu. Preko pete i šeste prolazi. U sedmoj u kratko tumači kretnju. Petu i šestu knjigu fizike nastavlja poslije traktata »o nebu i svijetu«. Uči, da je svijet samo jedan. Mogao je biti od vijeka, što se tiče imanentnih, ali ne susljednih stvari. Faktično pošto je svijet jednom počeo, jednom će i svršiti. Bog je mogao savršeniji svijet stvoriti. Nebo se sastoji od tvari i oblika. U petoj knjizi fizike raspreda dalje o nebu. Tvrdi, da nebo nije oživljeno, niti od sebe pokrenuto. Uz to pridodaje raspravu o duši, koju označuje sa Aristotelom: »Princip, kojim živemo, čutimo, mičemo se i razumijemo [str. 188].« U svakom čovjeku je samo jedna duša. Ta duša je nerazdijeliva, razumna i netvarna. Ona ima spojena s tijelom vegetativne i sensitive sile [str. 202]. U šestoj knjizi fizike dokazuje, da čovječja duša u sebi je besmrtna, premda samim razumom očevidno teško se može dokazati. Žderić u ovome zastupa skotistično mišljenje. Konačno raspravlja o duševnim moćima i duševnim silama.

Na hrbaku uvezanog sveska predstoji natpis »Philosophia«. Mislim, da nije izvorno djelo o. F. Žderića, jer ga je pisao u Genovi »sub disciplina A. R. P. Joseph de Planis... philosophiae lectoris«, ipak ima svoju relativnu vrijednost i uvodi nas u poznanje onog doba, što se je zbiljalo po filozofskim učilištima učilo.

Krilić o. Bonaventura.

(1749.—1778.)

Krilić fra Bonaventura rodi se u Bačini 1749. Kao dječak, kojemu bijaše krsno ime Pavao, dođe u zaostroški samostan, gdje izuči početne i srednje škole. Nakon toga stupa u franjevački red u Makarsku, 1. V. 1764. Poslije novicijata povratu se opet u Zaostrog, kamo je učio filozofiju do 1768. Bi premješten u Šibenik, na 9. IX. 1768. Tu nastavi i svrši nauke 1772. Malo više od godine dana bijaše učiteljem dječaka u Šibeniku. Na 30. VI. 1773. bi imenovan vikarom u Zaostrogu, zatim župnikom Vrgorca, 20. III. 1775., najposlije Pline, 14. XI. 1778. Preminu u Zaostrogu na 2. XII. 1778. u 29. g. života.

Fra Bonaventura Krilić pod nazorom lektora filozofije o. Pavla Bujasa u Zaostrogu, 1768. napisao je drugi dio filozofije metafiziku: »Philosophiae pars secunda quae est metaphysica«. Format 20×15 cm. Rukopis se čuva u zaostroškom arhivu. U predgovoru ističe važnost metafizike, koja se odlikuje nad sve dijelove filozofije. Metafiziku dijeli na ontologiju i pneumatologiju. U ontologiji raspravlja o stvarnom biću, njegovoj biti, svojstvima, razlici, dobroti, mogućnosti i nemogućnosti, promjenjivosti i nepromjenjivosti, nuždi i kontigenciji, mogućnosti i opstojnosti, supstanciji i pripadnosti. Brani, da je »pojam bića univočan«. Suviše uči, da je metafizična bit apsolutno nepromjenjiva. Bit od opstojnosti se stvarno ne razlučuje. Osobnost postoji u negativnome. Više manje ovo su sve skotistične stavke.

Pneumatologiju opet dijeli na teodiceju i psihologiju. Uči, da se Božja opstojnost naravnim razumom stalno i očevidno dokazuje. Bog se u sebi ne može vidjeti tjelesnim očima. Bog svim na svijetu upravlja. Bog utječe na učinke stvorova neposredno »immediatione suppositi«. Nijeće fizičnu premociju.

Psihologija je znanost, koja raspravlja »o stvarima, koje na dušu spadaju«. Potom dokazuje, da je čovječja duša duhovna supstancija; besmrtna; u svakom čovjeku samo jedna. Ona nije Bog, niti čest Božja, niti njegov atribut ili preinaka. Ona nije čest duše svijeta. Roditelj ne proizvodi dušu u rođenomu. Čovječja duša ne preopstoji prije tijela niti u organskim tjeleščima. Vrijeme, kada se ona zadružuje sa tijelom, ne zna opredijeliti. Ali ono ne može djelovati bez nje. Djelovanje između duše i tijela je stvarno.

Priručnik o. Bonaventure Krilića vrlo je bistro obraden. Filozofska pitanja jasno i sa prirodnom lakoćom shvaća i tumači. Boležljiv, šteta je velika, što se nije mogao intenzivnije filozofičnim naucima posvetiti i u njima ustrajati. Nemila smrt, koja nikome ne gleda u lice, prekinu nit njegovoga zemaljskoga života u 29. godini.

Dragičević o. Mihael.

(1745.—1790.)

Dragičević fra M. rodi se u Vrgovcu, 1745. U zaostroškom samostanu svrši sve niže škole. Stupi u franjevački red 1762. Filozofiju je učio u Zaostrogu pod o. Josipom Franićem, lektorom filozofije, koji je kasnije umro u sv. zemlji, 20. I. 1786. Teologiju je pohađao neko vrijeme na provincijalnom u Zaostrogu, a neko na generalnom učilištu u Šibeniku. Svršivši nauke za dugo vremena bijaše povjerenikom sv. zemlje u Šibeniku i Splitu; vikarom u Splitu i Zaostrogu; provincijalom Albanije. Pod zadnje dane života nastani se u Zaostrogu. Preminu u Makarskoj, na 19. II. 1790. u 45. g. života.

Fra M. Dragičević, kao mladić pod vodstvom svojeg lektora filozofije o. Josipa Franića, vrgorčanina pisao je u Zaostrogu, 1. I. 1763.: »Disputationes in universam Aristotelis logicam juxta

mentem venerabilis ac subtilissimi Joannis Duns-Scoti«. Format 22×16 cm. Rukopis se čuva u zaostroškom arhivu.

Najprije raspravlja o maloj logici, t. j., o terminima i znaku; o imenu, riječi i govoru; o izreci i dokazivanju; o mjestu i četerima uzrocima; o porađanju i pokvarivanju; o sofizmima i prijeveri. S ovim svršuje malu logiku ili sumule.

Poslije započinje: »Disputationes in universam Aristotelis logicam«, t. j., veliku logiku obradiva. Raspravlja o naravi logike. Uči, da je logika naprosto čisto spekulativna znanost, jer ima za predmet biće razuma. Nije sasvim potrebita niti fizici, niti metafizici, niti ostalim znanostima. Umjetna je ipak moralno potrebita, da se postigne ostale znanosti. To mišljenje drži vjerojatnim. Ovu raspravu svršava, 26. I. 1765. U drugoj piše o univerzalnomu logičnomu. Tvrdi, da je stvarno biće kao takovo »ens univocum analogum« obzirom na Boga i stvorenje. Treća rasprava bavi se mogućnim bićem. Četvrta radi o privaciji; peta o prirodnom sastavljenomu i uzrocima. O uzrocima posebnu vodi raspravu do tančinâ. Što slična nijesam mogao zapaziti u priručnicima ovoga doba. Pored toga uči, da je Bog stvorio svijet u vremenu; da neposredno utječe u sve učinke drugih uzrokâ. Zabacuje fizičnu premoćiju. Tvrdi, da je tvarna supstancija neposredno operativna. Osmâ rasprava raspreda o beskonačnomu. Uči između ostalih, da »u vrstama ne može se pripustiti, da ima skokova, što se tiče bitne savršenosti.«

Napisao je posebno knjigu o mjestu, kretanju i susljednomu. Uči, da razumna duša poslije rastave sa tijelom u sebi ostaje unutrašnje besmrtna.

Poslije obradbe velike logike fra M. Dragičević slijedi pisati »Disputationes in octo libros physicorum Aristotelis juxta mentem ... Joannis Duns-Scoti«. Počeo ih je pisati, 3. X. 1765. pod nazorom p. o. Jeronima Lozinovića lektora.

Nakon kratkog uvoda, dokazuje, da je predmet fizike prirodno tijelo. U prvoj knjizi raspravlja o unutrašnjim principima tijela, koja su: tvar, oblik i privacija in fieri; in foeto esse: tvar i oblik. Uči, da atomi nijesu principi prirodnih stvari. Konačno raspravlja o kategorijama. Meni se čini, da je ovdje red poremećen. Ovaj svršetak imao bi se pridružiti velikoj logici, a svršetak velike logike ovdje pripojiti. Možda je ovaj nered počinio uvezač sveska.

Fra M. Dragičević svrši svoj priručnik filozofije, 30. VII. 1766. Ima lijepo obrađenihi pitanja osobito o uzrocima, a po gdjegdje opaža se po koja praznina, koju je ostavio, da kasnije nadopuni.

Erceg o. Andrija.

(1769.—1809.)

Erceg Sebastijan rodi se u Vrgorcu, 1769. Osnovne i srednje je škole svršio u Visovcu, kamo ude u franjevački red, 22. III. 1787., s novim imenom fra Andrije. Filozofiju je za neko vrijeme učio u

Sinju, a za neko u Zaostrogu pod lektorima o. Franom Poljakom i o. Josipom Franićem, a teologiju u Sinju i Makarskoj. Umrije u 40. g. života u Zaostrogu, 24. IX. 1809. U zaostroškom arhivu sačuvan je jedan važan filozofski rukopis sa naslovom: »Philosophiae pars altera seu physica«. Na prednjoj strani glasi: »Pro usu Patris Andreae Ercegh ex Vergoratio. A. D. 1790.« Ovaj rukopis, čiji je format $23 \times 18\frac{1}{2}$ cm, 244 str., bi kupljen od fra Ivana Perkovića, 1797.

Nakon kratkog uvoda knjiga raspravlja o pojmu, predmetu, pravilima, svrsi i dijelovima fizike. U prvom dijelu radi o tjelesima uopće, njihovim unutrašnjim principima, kojih nema mnogo [str. 43]. In fieri su tri: tvar, oblik i privacija, in facto esse: tvar i oblik [str. 51]. Treće istražuje, u čemu se sastoji bitnost fizičnog tijela. Tvrdi, da se ona ne može sastojati u trojakoj sadašnjoj dimenziji, nego u neprodirljivosti količine [str. 94], u ekstenziji istoga tijela u redu prema sebi, koja donosi množinu dijelova [str. 106]. Količina je apsolutna pripadnost stvarno razdijeljena od supstancije [str. 109]. Ovu peripatetičnu tvrdnju o apsolutnim pripadnostima nikakav razum ne može porušiti [str. 126]. Četvrto radi o izvanjskim principima ili uzrocima stvari. Dokazuje, da stvorovi nijesu samo prigodni uzroci, nego pravi i djelatni. Bog utječe u sve čine stvorova neposredno. Fizična premocija je suvišna i nevaljala, jer se protiv »intimo sensui«, »indifferentiae libertatis« [str. 199] i »sanctitati Divinae« osobito što se tiče zlih čina [213].

S ovim pitanjem svršava ova knjiga, koja je čitko i dobro obrađena. U načinu pisanja i nauci, izgleda, da se je njezin auctor ugledavao na o. Paskala Jukić.

Erceg o. Ivan. (1733.—1793.)

Erceg fra Ivan rodi se u Vrgorcu, 1733. Nakon svršenih nauka na domaćim učilištima, na 15. II. 1755., bi poslan na više škole u Ferraru. Povrativši se iz Italije sa nauka, vršio je razne službe: vikara u Zaostrogu 1766., kaplana tvrde u Vrgorcu (1772), starješine u Omišu (1777.), župnika Prugova, Donjeg i Gornjeg Disma. Umrije u Sinju, 3. I. 1793., u 60. g. života od kapi.

Napisao je u Zaostrogu 1750. »Disputationes in universam artis logicam«. Format 21×17 cm. Rukopis pripada zaostroškom arhivu.

Nakon kratkog predgovora u prvoj raspravi radi o naravi logike; u drugoj o univerzalima uopće; u četvrtoj o predkategorijama; u petoj o apsolutnim kategorijama; u šestoj o odnosnim.

Djelo čini se, da je nepotpuno obrađeno ili rađe, da je nešto iz njega ispalo. Uostalom nema nikažve osobitosti.

1°. Anoniman filozof. In universam Peripat. Aristot. logicam iuxta solidissima theol. omnium subtilissimi Ioannis Duns-Scoti [principia]. Format 36×24 cm. Rukopis se čuva u samostanskom,

makarskom arhivu. Svezak je tako fino ureden, kao da će biti predan u tisk. Ispočetka je malo oštećen uslijed žestine crnila, koje je progorijelo papir. Nakon kratkog uvoda prva rasprava radi o prolegomenima logike, t. j., da li je logika znanost, kako se dijeli i koji je njezin predmet [str. 2—58]. Drugi traktat raspravlja o prvim i drugim nakanama, naime o stvarnom biću; o volji i njezinim činima; o prvoj i drugoj nakani. Donosi zanimivo stablo drugih nakanâ [str. 66]. Dokazuje postanak drugih nakanâ. Treći raspreda o himeričnom biću. U ovom traktatu zasebno raspravlja o skotističnoj, formalnoj razludžbi. Do tačinâ sve razludžbe razvija i njihove razlike naznačuje [str. 107]. Peti traktat radi o univerzalima uopće; šesti o univerzalnom logičnomu; sedmi o kategorijama napose; osmi o naravi, vrsti i individuu; deveti o razlici; deseti o vlastitomu i pripadnomu; jedanaesti o predkategorijama; dvanaesti o kategorijama uopće; trinaesti o kategorijama napose; četrnaesti o odnošaju. Petnaesti donosi pravila za tumačenje knjigâ. Pri svršetku auktor ostavio je još malo neispunjena prostora, da ga upotpuni.

U drugom dijelu sveska započimlju »Disputationes in octo Aristotelis libros de physico auditu iuxta inconcussam mentem Venerabilis servi Dei Joannis Duns Scoti...« Poslije predgovora u prvoj raspravi radi o subjektu cijele naravne filozofije. Zatim prva knjiga fizike tumači principe u opće prirodnih stvari. Zasebno raspravlja o prvoj tvari i formalnom principu prirodnih stvari. Nažalost izgleda, da ovo djelo pisac nije dovršio. Pri kraju ostavio ga je nedovršena. Ali o prvom i drugom djelu treba priznati, da su višim stilom napisana i to od veoma verzirane osobe u skotizmu i tomizmu. Anoniman filozof potiče iz doba valjda sv. Ivana Kapistrana, jer na pročelnim stranicama donosi grb imena Isusova i neke stihove iz hvalospjeva istomu imenu. Djela su napisana u sholastičnoj, starijoj metodi sa finom latinštinom. Pisac se ne osvrće na nove filozofe.

Bujas o. Pavao, kao filozof.

(1739.—1803.)

Bujasu fra Pavlu bijaše krsno ime Mate. On se je rodio u Šibeniku 1739. Stupio je u franjevački red u Makarsku, 4. II. 1755. Kada je svršio nauke, učini natječaj za lektora filozofije, 21. IX. 1765. Na 27. X. slijedilo je njegovo imenovanje u Zaostrogu, kamo je predavao filozofiju sve do 1769. Na 26. II. iste godine bi proglašen lektorom teologom; a na 6. VI. prijeđe predavati filozofiju u Makarsku. Dne 30. III. 1770. bi imenovan gvardijanom u Šibeniku. O. Bujas ovu je službu malo vremena obnašao. Na 18. I. 1771. ode za kaplana u Kair, kamo ga nalazimo, gdje je ostao sve do 31. I. 1778. Od 1782. do 1792. predavaše teologiju na općem sveučilištu prvog razreda u Šibeniku. Navršivši deset godina predavanja teologije kao generalni lektor, postigne jubilaciju na 6. VIII. 1792. Početkom

g. 1793. ustupa mjesto genralnom lektoru o. V. Skakoču, a on bi imenovan »praefectus« nauka u Šibeniku. Bijaše čovjek veoma učen, izgledan i pobožan. Umrije u Šibeniku od kapi u 64. g. života na 17. XII. 1803.

Kao lektor filozofije u Zaostrogu napisao je slijedeće djelo: »Philosophia« ad mentem Doctoris Subtilis Joannis Duns-Scoti concinnata juvenutique seraphico-religiosae S. Mariae Zaostrogii tradita necnon sacrata Virgini Alexandrinae S. Catharinae a P. Paulo Bujas de Sibenico AA. LL, et Philosophiae lectore Anno Domini MDCCLXX.« Format 20×15 cm. Rukopis se čuva u zaostroškom arhivu.

Filozofiju počimlje sa svečanim govorom, u kojemu slavi Kopernika. Preporučuje učenicima nauk, molitvu, pobožnost, ustrpljivost i ustrajnost. U uvodu se tuži na mnoge filozofe u Italiji, Francuskoj, Engleskoj i Njemačkoj, što su ostavili staru sholastičnu, peripatetičnu filozofiju. On ih ne slijedi, nego gradi dalje filozofski sustav na vječnim načelima »philosophiae perennis«.

U prvoj knjizi raspravlja o počelima logike i kritike. Filozofiju označuje, da »je naravno poznanje božanskih i ljudskih stvari i uzroka, koje ove stvari sadrže.« Filozofiju dijeli na logiku, metafiziku, moralku i fiziku. U drugoj knjizi radi o sudu; u trećoj o silogizmu i metodi. Sve tri knjige svršuje u Zaostrogu, 8. III. 1766. Zatim prelazi na »prologetično raspravljanje u sveopću filozofiju«. Znanost označuje, da »je poznanje stalno i očevidno stvari po uzroku«. Descartes-ovom sveopćom sumnjom ne može se istina stvari otkriti. Uči, da je »prava očevidnost istinitoga kriterij«. Platonsko sjećanje nije znanost. Adam je imao 1. znanje; 2. ulito i 3. naviknuto. Um ne može istodobno o istoj stvari imati znanje, vjeru i mnijenje pod istim vidom.

Konačno na dugo i široko raspravlja sustavna o logici u sedam raspravâ. 1. o naravi, predmetu i potrebi logike. Uči, da se umjetna logika od prirodne stvarno razlikuje. Učea je logika prava znanost, ali znanost čisto teoretična i spekulativna. Primjereni, formalni predmet logike je formalni silogizam; 2. o percepciji, koja je formalno istinita. Ona se razlikuje od pojma; 3. o univerzalima uopće; 4. o univerzalima napose. Tvrdi sa Skotom, da je individualnosti nota »haecceitas«; 5. o kategorijama; 6. o sudu i izrekama. Sud je jednostavni čin pameti, koji nije saštavljen od više pojmova; 7. o dokazivanju.

Bujas na svršetku knjige piše, da je ovo djelo svršio u Zaostrogu, 4. X. 1767. On spada među moderne, sholastične filozofe. Razlikuje se od starijih naših skotista, kao Kačića, Turića, Riba-rovića i t. d., koji su naprosto tumačili Skotov peripatetizam, a nijesu se osvrtnali na napredak modernih filozofa. Bujas nasuprot prihvaća Skotova načela, te ih uspoređuje sa novim filozofima. U razlaganju jasno shvaća pitanja i bistro ih zna protumačiti.